

DĚJINY LINGVISTIKY, LINGVISTICKÉ SMĚRY A PŘÍSTUPY

Lingvistika (jazykověda) – věda o jazyce jako prostředku lidského dorozumívání

- v širokém pojetí: souhrn názorů, které kdy měl člověk na jazyk
- zhruba 3 období (hranice jsou pohyblivé):

Periodizace dějin lingvistiky

1. období předhistorické

2. období historické:

a) obd. předvědecké (od starověku do začátku 19. stol.)

- starověk (Indie, Řecko, Řím – nejstarší gramatiky)
- středověk (latina, scholastika)
- renesance – 18. stol. (zájem o živé jazyky)

b) obd. vědecké (od 20. let 19. st. dodnes)

- 19. století - srovnávací a historická gramatika
- 1. pol. 20. st. - strukturalismus
- 2. pol. 20. st. – pomezí lingvistické disciplíny:

1. **obd. předhistorické** – žádné nebo primitivní představy o jazyce,

- chybí jakékoliv přímé doklady
- názory civilizací a starověkých říší, kt. písmo znaly (Mezopotámie, Egypt, Čína), dokázána existence škol pro přípravu písařů, tlumočnicků a překladatelů, archívy – práce se starými texty, Féniciáné ve 13. st. př. n l. vynalezli hláskové písmo)

2. **obd. historické** (z něhož se dochovaly písemné památky):

a) obd. **předvědecké** (od starověku přes tisícileté obd. středověku do začátku 19. stol.)

- tehdejší názory odpovídaly soudobému stavu vědy
- starověk (Indie, Řecko, Řím – nejstarší gramatiky; Pánini, Platón, Aristoteles)
- středověk (latina, scholastika, rozšíření písma, překlady)
- renesance – 18. stol. (zájem o živé jazyky, gramatiky, slovníky)

b) obd. **vědecké** (od 20. let 19. st. dodnes)

- na začátku 19. století byla v rámci srovnávací a historické gramatiky do lingvistiky zavedena vědecká metodologie
- 19. století - srovnávací a historická gramatika (Dánsko, Německo – objev sánkrtu, teorie o příbuznosti jazyků, genetická klasifikace)
- 1. pol. 20. st. - strukturalismus (F. de Saussure) - vystřídal srov. a hist. jazykovědu a sám si pak udržoval monopolní postavení až do 60. let 20. století (jazyk jako systém, synchronní zkoumání jazyků, jazyk jako znakový systém, jazyk a řeč).
- další strukturálně zaměřené školy a směry (do 60. let si udržovaly v lingvistice dominantní postavení:
 - pražská škola (Vilém Mathesius, předseda Pražského lingvistického kroužku, Bohuslav Havránek, Josef Vachek, Vladimír Skalička, ruští emigranti Roman Jakobson a Nikolaj Sergejevič Trubeckoj)

- kodaňská škola (Louis Hjelmslev)
- americký strukturalismus (Edward Sapir, Leonard Bloomfield, Noam Chomsky)
- 2. pol. 20. st. – pomezí lingvistické disciplíny:
 - přehodnocení dosavadních oborů a důraz na nové vědní disciplíny, které stojí na pomezí dvou nebo více disciplín tradičních a spojují v sobě jejich základní otázky i jejich výzkumné metody (lingvistika + matematika, logika, psychologie, neurologie, sociologie, etnologie, antropologie apod.)

- **kvantitativní lingvistika** (používání matematických metod, počítačový překlad, statistické zpracování jazykových jevů),
 - **neurolingvistika** (zkoumá poruchy řeči způsobené poškozením mozku – logopedie, psychiatrie)
 - **psycholingvistika** (vztah jazyka a myšlení, psychofyzilogické aspekty řečové činnosti)
 - **pragmalingvistika** (mimojazykové faktory řečové činnosti, užívání jazyka v textech, v dorozumívání)
 - **paralingvistika** (neverbální prostředky komunikace – „jazyk“ mimiky a gest)
 - **sociolingvistika** (vztah jazyka a společnosti – jazyky různých sociálních skupin)
 - **etnolingvistika** (jazyk a kultura přírodních národů)
 - **lingvistická antropologie** (využívá existující lingvistické teorie k osvětlení podstaty člověka, jeho vývoje a jeho místa ve světě)
 - **filozofie jazyka** (nejobecnější otázky, týkající se všech jazyků – „jazykové univerzálie“)
- přelom 60.-70. let 20. stol. - tzv. **pragmatický obrat** (mimojazykové jevy - pragmatické faktory řečové činnosti: místo, čas a situace, předcházející kontext, znalost mluvčího a tématu, sociální podmínky a vztahy účastníků, počet účastníků, způsob komunikace atd.).

Analýza diskurzu (*discourse analysis*)

jazyk – řeč (langue - parole, kompetence – performance)

diskurz (projevy *mluvené*) – *text* (projevy psané):

diskurz: sdělení (text), mluvčí (autor), adresát sdělení, situační kontext („integrováný celek textu a kontextu“)

- taxonomie jednotek pro funkčně strukturní interpretaci dialogické interakce:

- *act* (otázka, rozkaz, prosba aj.);
- *move* (replika např. s funkcí napří otázky nebo odpovědi)
- *exchange* (základní jednotka interakce účastníků dialogu)
- *transaction* (výměny replik)
- *interaction* (komunikační celek)

Literatura:

Coulthard, M.: *An Introduction to Discourse Analysis*, London 1977

Sinclair, J. - Coulthard, M.: *Towards an Analysis of Discourse: the English used by teachers and pupils*, Oxford 1975

Teorie mluvních aktů

- struktura mluvního (řečového) aktu:

- 1) akt *lokuční* (fyzický akt „saying“, pronesení výpovědi)
- 2) akt *ilokuční* (jednání, které uskutečňujeme tím, že výpověď vyslovujeme)
- 3) akt *perlokuční* (výsledný efekt lokučního + ilokučního aktu, účinky s ním spojené)

- podmínky úspěšné komunikace:

- 1) podmínka *propozičního obsahu*
- 2) podmínky *přípravné*
- 3) podmínka *upřímnosti*
- 4) „*essential conditions*“

Literatura:

Austin, J. L.: *How to Do Things with Words*, Oxford 1962

Searle, J. R.: *Speech Acts: an essay in the philosophy of language*, Cambridge 1969

Pragmatická lingvistika

- studium užívání jazyka (vztah jazyka a kontextu, schopnosti uživatelů adekvátně spojovat výpovědi s kontextem)

- konverzační maximy (založeny na principu spolupráce, kooperace):

- 1) Maxima **kvantity**: „řekni dost, ale neříkej víc, než je nezbytné“
- 2) Maxima **kvality**: „nelži“ (neříkej nic, o čem víš, že to není pravda), „neříkej nic, pro co nemáš dostatečné důkazy“.
- 3) Maxima **relevance (relation)**: „řekni to, co je v daném momentě dialogu relevantní (tj. důležité, vhodné)“ - vzhledem k tématu, cílům účastníků, ale i momentální situaci.
- 4) Maxima **způsobu (manner)**: „vyjadřuj se jasně, srozumitelně, přesně, jednoznačně, nikoli dvojsmyslně“.

- princip *zdvořilosti*:

- 1) maxima **taktu**: „snaž se, aby partner měl z komunikace maximální prospěch (co nejvíce z ní získal) a minimální ztrátu“;
- 2) maxima **velkorysosti (generosity)**: „snaž se, abys ty sám měl z komunikace minimální prospěch a maximální ztrátu“;
- 3) maxima **uznání (approbation)**: „omez na minimum kritiku partnera, projevuj mu co největší uznání, ocenění“;
- 4) maxima **skromnosti (modesty)**: „posiluj v rozhovoru kritiku sebe sama a omez na minimum ocenění, pozitivní hodnocení sebe sama“;
- 5) maxima **shody (agreement)**: „omez na minimum neshody a snaž se maximálně rozvinout shodu mezi sebou a partnerem“;
- 6) maxima **sympatie (sympathy - tedy ev. i maxima soucitu, viz kondolenční projevy)**: „co nejvíc potlačuj antipatie, snaž se o maximální rozvoj sympatií mezi sebou a partnery“.

Literatura:

Grice, H. P.: *Logic and conversation*. In: P. Cole – J. L. Morgan: *Syntax and Semantics 3: Speech acts*, New York 1975

Leech, G. N.: *Principles of Pragmatics*, London 1983
Levinson, S. C.: *Pragmatics*, Cambridge 1983

Kritická analýza diskurzu (*critical discourse analysis*)

- *lingvistický kriticismus (kritická lingvistika)*
- jazykové prostředky, diskurzivní strategie, celkový styl diskurzů - vše, co obráží mocenské struktury a jejich organizační formy, projevy dominance a hegemonismu, zneužívání moci v různých politických a sociálních situacích (rasismus, antisemitismus, hegemonizace etnických menšin, sexismus); jak se různé typy diskurzů svým obsahem a formou, svým stylem podílejí na diskriminaci, manipulaci, demagogii.

1) *demokratizace* diskurzu

2) *marketizace* diskurzu

3) *technologizace* diskurzu

Policie zastřelila tři demonstranty.

Tři demonstranti byli zastřeleni (poicií).

Tři demonstranti zemřeli (po zásahu policie).

Tři demonstranti přišli o život.

- interpretace texty literárních textů

Literatura:

Halliday, M. A. K.: *Language as Social Semiotics: the social interpretation of language and meaning*, London 1978)

Fairclough, N.: *Language and Power*, London 1989

Fairclough, N.: *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992

Fowler, R.: *Linguistic Criticism*, Oxford 1986

Fowler, R.: *Literatura as Social Discourse: the practice of linguistic criticism*, London 1981

Feministická lingvistika

- vztah ženského a mužského prvku v jazyce, ve stylu vyjadřování, v literatuře, umění.
- boj proti sexismu v jazyce (*všichni naši učitelé, čtenáři pochopí*, něm. *Mannschaft, Freundschaft, man sagt*)
- *gender studies – genderlect* (vyjadřovací styl determinovaný pohlavím)
- aplikace feministického myšlení při analýze literárních textů (*feministická stylistika*)

Literatura:

Mills, S.: *Feminist Stylistics*, 1994

Tannen, D.: *Conversational Style. Analyzing Talk Among Friends*, 1984

Tannen, D.: *You Just Don't Understand, Women and Men in Conversation*, New York 1990

Sekundární literatura k tématu:

Černý, J.: *Dějiny lingvistiky*, Olomouc 1996

Černý, J.: *Úvod do studia jazyka*, Olomouc 1998

Hoffmanová, J.: *Stylistika a...*, Praha 1997

Jiráček, J. – Nekvapil, J. – Šoltys, O.: *Jazyk ve společenském kontextu*, Praha 1996

